SISTĒMISKA PIEEJA PATSTĀVĪGĀS ANGLŪ VALODAS MĀCĪŠANĀS PRASMJU PILNVEIDĒ VIDUSSKOLAS VECĀKAJĀS KLASĒS

Systemic Approach to the Development of Independent English Study Skills in Upper-Secondary School

Dagnija Deimante-Hartmane

Liepājas Valsts 1.ģimnāzija, RSU Liepājas filiāle, Latvija

E-pasts: dagnijadh@gmail.com

Abstract. *The article focuses on the issue of the development of students' independent study skills within the school environment linking the study process with activities carried out after classes. Systemic approach to studies implemented both by teachers and students ensures logical and natural connection with students' study activities after school. Systemic approach to studies creates school environment that promotes willingness to succeed and school environment that supports learning leads to systemic approach to studies after classes. Research shows that both students and teachers understand the importance of the development of independent study skills.*

Keywords: *autonomy, learning strategies, teacher's and student's roles, systemic approach.*

Ievads

Mūsdienu pasaulē patstāvīgās mācīšanās prasmes cilvēkam nepieciešamas visa mūža garumā, tādēļ svarīgi ir apgūt patstāvīgās mācīšanās prasmes kā dzīves pamatprasmes jau skolas gados, kad to ir iespējams darīt skolotāju vadībā, kuri apzinās patstāvīgās mācīšanās prasmju nepieciešamību un izmanto sistēmisku pieeju skolēnu patstāvīgās mācīšanās prasmju pilnveidē. Latvijā līdz šim maz ir diskutēts par skolēnu patstāvīgās mācīšanās prasmju jeb autonomijas mērķtiecīgu pilnveidi.

Pēdējos gadu desmitos ir veikti pētījumi par svešvalodu mācīšanās autonomiju, ko Holeks apraksta kā spēju uzņemties atbildību par mācīšanos (Holec, 1981). Dikinsons raksturo autonomiju kā vēlmi un spēju patstāvīgi mācīties (Dickinson, 1992). Autonomija vienlaicīgi ir gan spēja darboties patstāvīgi, gan sadarbojoties ar citiem. Barbara Makdevita raksta, ka „izglītības gala produkts ir cilvēks, kurš mācās patstāvīgi”. Makdevita lieto abus jēdzienus - patstāvība un autonomija. Viņa uzskata, ka „skolēna (*learner*) patstāvības jeb autonomijas kultivēšana būtu jāuzskata kā skolotāja (*educator*) gala mērķis, ko viņš cenšas sasniegt” (McDevitt, 1997).

Duglass Fišers un Nensija Freja, kuri raksta par atbildības pārņemšanas procesu no skolotāja uz skolēnu, norāda uz skolotāju nesagatavotību palīdzēt skolēniem apgūt un pilnveidot patstāvīgās mācīšanās prasmes (Fisher & Frey, 2008). Līdzīgi novērojumi ir arī autorei pedagoģiskajā praksē. Pirmkārt, skolotāji nepievērš pietiekami lielu uzmanību skolēnu patstāvīgās mācīšanās prasmju izpētei un iespējām to pilnveidot. Otrkārt, skolēni neapzinās, ka mācīšanās ir nepieciešama viņiem pašiem mūžizglītības nodrošināšanai. Minētie iemesli ir cēlonis tam, ka

skolēni neprot izvirzīt mērķus, neprot organizēt savu laiku, neprot izvēlēties sev piemērotus mācīšanās paņēmienus, bez tam skolēni neveic pašvērtējumu un skolēniem ir vāji attīstīts gribasspēks, lai piespiestu sevi mācīties. Treškārt, situāciju pasliktina sabiedrībā dominējošais uzskats, ka skolotāja pienākums ir iemācīt mācību saturu, nevis skolēnam jābūt atbildīgam par savu mācīšanos.

Tātad aktuāls ir jautājums - kā palīdzēt skolēniem mērķtiecīgi attīstīt patstāvīgās angļu valodas mācīšanās prasmi, kas nodrošinātu viņu dzīves un profesionālo kvalitāti un kā organizēt un vadīt skolēnu patstāvīgo mācīšanos.

Skolotāja un skolēna īstenota sistēmiska pieeja patstāvīgās mācīšanās prasmju pilnveidē

Mūsdienu cilvēks dzīvo daudzās sistēmās, tās ir visapkārt un mēs paši esam kā sistēmas. Andris Broks sistēmu definē kā jēdzienu un terminu, kas mūsu domāšanā un saziņā apzīmē ikvienu cilvēkus interesējošā lietu un procesu vidē pastāvošu, kopsaistītu daļu veidotu veselumu (Broks, 2002). „Sistēmiska pieeja jeb sistemoloģija ir vispārīga un universāla mācība par visu lietu un procesu sakārtotību jeb visām lietām un procesiem kā sistēmām.” (Broks, 2000:14). Darbības ārējai videi izvirzot savas prasības, tā parasti arī nodrošina darbību ar attiecīgo vajadzību apmierināšanai nepieciešamajiem līdzekļiem, jo tikai tādā veidā var nonākt pie rezultāta. Tajā pat laikā darbības konkrēto īstenošanos nodrošina šīs darbības iekšējā vide.

Mācību procesā skolā var veidoties pretruna - no vienas puses, angļu valodas mācību procesā skolēniem rodas vajadzība patstāvīgi mācīties, jo

- skolēnam var trūkt zināšanu un prasmju kādā jomā;
- skolēnam var būt neinteresanti, jo viņa zināšanas un prasmes ir labākas nekā pārējiem skolēniem;
- skolēnu var interesēt kāda joma, par ko neinteresējas pārējie klases skolēni, utml.,

tiek arī nodrošināti līdzekļi šādas vajadzības apmierināšanai, bet, no otras puses, skolēni nav apguvuši patstāvīgās mācīšanās prasmes, t.i., nedarbojas darbības iekšējā vide. Mērķtiecīgu darbību var izpildīt tikai pats skolēns, bet mērķtiecīgas darbības vadībā var iesaistīties arī skolotājs, jo tā ir prasme, ko apgūst, pakāpeniski pārejot no lielākas skolotāja ietekmes uz arvien mazāku.

Mācīšanās process sākas, skolēnam apzinoties savas vēlmes, kas rodas ārējās vides ietekmē. Mācīšanās sākumposmā skolēns (ar skolotāja palīdzību) izvirza sev interesantu mērķi, tad apzinās sev pieejamos laika, materiālu, cilvēkresursus, kā arī analizē savu mācīšanās stilu, uz ko pamatojoties, izvēlās sev piemērotus mācīšanās paņēmienus (skolotājs iepazīstina skolēnus ar dažādiem mācīšanās metodiskajiem paņēmieniem). Mācīšanās notiek, skolēnam izmantojot atbilstošos mācīšanās paņēmienus izvēlētajā laika posmā, izmantojot pieejamos materiālus un cilvēkresursus (skolotājs, apmaiņas programmu skolēni, draugi, klases biedri). Mācīšanās procesa laikā skolēns veic pašvērtējumu, analizējot, cik sekmīgi tiek izmantoti attiecīgie resursi un mācīšanās paņēmieni. Skolotājs vada pašvērtējuma

procesu. Mācīšanās procesa rezultāts tiek izvērtēts un tiek izvirzīts jauns mērķis, kura sasniegšanai var tikt izraudzīti citi mācīšanās metodiskie paņēmieni.

Patstāvīgās mācīšanās procesa nepārtrauktība

Skolēna mācīšanās process notiek skolotāja mērķtiecīgā vadībā, virzoties no lielākas ietekmes uz aizvien mazāku ietekmi, lai pedagoģiskā procesa rezultātā skolēns būtu apguvis patstāvīgās mācīšanās prasmes, kuras viņš vēlāk spēs patstāvīgi pilnveidot. Sasniedzot iepriekš izvirzīto mērķi, skolēns veic pašvērtējumu un izvirza nākamo mērķi. Virzīšanās no viena mērķa uz nākamo jeb skolēna patstāvīgā mācīšanās notiek pastāvīgā apkārtējās vides ietekmē, kas var būt gan mācīšanos veicinoša, gan mācīšanos kavējoša.

telpa

1.att. Patstāvīgā mācīšanās kā nepārtraukts process
Independent Learning as a continuous process

Skolotājs, vadot skolēna patstāvīgās mācīšanās procesu, var pastiprināt mācīšanos veicinošu faktoru iedarbību un vājināt mācīšanos kavējošu faktoru iedarbību, jo, pilnveidojot patstāvīgās mācīšanās prasmes, skolēns izprot savas vēlmes, mācīšanās stilu, kognitīvos procesus, kā arī, veicot pašvērtējumu, palielinās skolēna pašticība. Skolēna pašvērtējuma prasmes veidojas skolēna un skolotāja mērķtiecīgā nepārtrauktā sadarbības procesā.

Tika veikts pētījums, lai iegūtu informāciju par vidusskolēnu patstāvīgās mācīšanās prasmēm un iespējām to pilnveidēt. Fona pētījumā piedalījās 318 vidusskolēni un 52 skolotāji, vēlāk tika veikts darbības pētījums, kurā piedalījās 30 vidusskolēni laika posmā no 10.klases līdz 12.klasei. Viena jautājumu grupa aptvēra jautājumus par skolotāja un skolēna lomu patstāvīgās mācīšanās prasmju apgūvē.

Skolēni un skolotāji izteica savu attieksmi par apgalvojumiem:

- Skolotājam jā māca, kā jā mācās;
- Skolēnam pašam jā attīsta savi mācīšanās paņēmieni;

2.att. Skolotājam jā māca, kā jā mācās
Teacher has to teach the ways of learning

Datu apstrādes rezultātā iegūtā p-vērtība parādīja, ka pastāv statistiski nozīmīga atšķirība starp respondentu grupu „Skolēns” fona pētījumā un respondentu grupu „Skolotājs” ($p=0,000$), kā arī starp respondentu grupu „Skolēns” pamatpētījumā un respondentu grupu „Skolotājs” ($p=0,000$), turpretim nepastāv statistiski nozīmīga atšķirība starp respondentu grupu „Skolēns” fona pētījumā un respondentu grupu „Skolēns” pamatpētījumā ($p=0,580$).

Lielākā daļa skolotāju (69,2%) izprot nepieciešamību skolēniem mācīt, kā jā mācās, pilnībā piekrītot izteiktajam apgalvojumam. Taču tikai 15,7% skolēnu fona pētījumā un 9,7% pamatpētījumā pilnībā piekrīt šādam apgalvojumam. Iespējams, tas izskaidrojams ar to, ka skolēni vēlas vairāk patstāvības mācību procesā.

3.att. Skolēnam pašam jā attīsta savi mācīšanās paņēmieni
Student himself/herself has to develop learning strategies

Datu apstrādes rezultāti jautājumā par patstāvīgu mācīšanās paņēmienu attīstīšanu liecināja, ka skolēni vēlas lielāku patstāvību mācību procesā, jo datu apstrādes rezultātā iegūtā p-vērtība visām trim respondentu grupām ir 0,000. Statistiski nozīmīgas atšķirības vērojamas starp respondentu grupu „Skolēns” fona pētījumā un respondentu grupu „Skolēns” pamatpētījumā ($p=0,020$), taču lielākas statistiskās atšķirības vērojamas starp respondentu grupu „Skolēns” fona pētījumā un respondentu grupu „Skolotājs” ($p=0,000$), kā arī starp respondentu grupu „Skolēns” pamatpētījumā un respondentu grupu „Skolotājs” ($p=0,000$).

Datu apstrādes rezultāti liecināja, ka tikai 34, 6% skolotāju ir pārliecināti, ka skolēniem pašiem jāattīsta savi mācīšanās paņēmieni, turpretim skolēnu skaits fona pētījumā, kuri pilnībā tam piekrīt un piekrīt attiecīgi veido 38,7% un 33,6%, bet skolēnu skaits pamatpētījumā, kuri pilnībā tam piekrīt un piekrīt attiecīgi veido 41,9% un 41,9%.

Iegūtie dati liecina, ka skolēni ir gatavi apgūt savus mācīšanās paņēmienus, bet skolotāji vēlas šo procesu vadīt.

Aptauja parādīja, ka skolēniem un skolotājiem ir atšķirīgi viedokļi jautājumā par skolēnu patstāvīgās mācīšanās prasmēm, par ko liecina skolēnu un skolotāju atbildes, izsakot viedokli par apgalvojumu „Es/skolēns protu patstāvīgi mācīties”.

**4.att. Es protu patstāvīgi mācīties
I know how to study independently**

Datu apstrādes rezultāti liecināja, ka kopumā skolēni uzskata, ka viņi prot mācīties, taču skolotāji tikai daļēji piekrīt tādām viedoklim. Datu apstrādes rezultātā iegūtā p-vērtība norādīja uz statistiski nozīmīgām atšķirībām starp respondentu grupu „Skolēns” fona pētījumā, respondentu grupu „Skolēns” pamatpētījumā un respondentu grupu „Skolotājs” ($p=0,000$). Nav statistiski nozīmīgu atšķirību starp grupām „Skolēns” fona pētījumā un pamatpētījumā ($p=0,282$), taču ir statistiski nozīmīgas atšķirības starp grupu „Skolēns” fona

pētījumā un respondentu grupu „Skolotājs” ($p=0,000$) un starp grupu „Skolēns” pamatpētījumā un respondentu grupu „Skolotājs” ($p=0,000$).

Darbības pētījuma gaitā tika izmantots portfolio mācīšanās paņēmiens, kas palīdzēja skolēniem pilnveidot patstāvīgās angļu valodas mācīšanās prasmes skolotāja vadītā mācību procesā. Darbības pētījuma laikā trīs reizes tika veikta skolēnu aptauja, un rezultāti atspoguļoja skolēnu attieksmes maiņu pret dažādiem patstāvīgās mācīšanās aspektiem. Apgūstot patstāvīgās mācīšanās paņēmienus, skolēni vairāk paļāvās paši uz sevi, un mainījās arī viņu attieksme pret skolotāju kā zināšanu sniedzēju.

Datu apstrādes rezultātā ir vērojamas statistiski nozīmīgas atšķirības starp trim skolēnu grupām, izsakot attieksmi pret apgalvojumu „Skolotājam jālabo visas skolēnu kļūdas”. Attieksmes maiņu starp pirmo un otro reizi raksturo p -vērtība, kas ir 0,010, jo ir ievērojami samazinājies to skolēnu skaits, kuri uzskata, ka skolotājam jālabo visas skolēna kļūdas. Skolēnu skaits, kuri pilnībā piekrita, ka skolotājam jālabo visas kļūdas, 10.klasē veidoja 16,1%, bet 11.klasē - 6,7%; skolēnu skaits, kuri piekrita, ka skolotājam jālabo visas kļūdas - 10.klasē bija 32,3% bet 11.klasē - 26,7%. Nav statistiski nozīmīga atšķirība starp otro un trešo reizi ($p=0,584$). Statistiski nozīmīga atšķirība ir starp pirmo un trešo reizi, t.i., 10.un 12.klasi ($p=0,040$).

Skolēna prasme izmantot sev piemērotus mācīšanās paņēmienus, tai skaitā, izvēlēties atbilstošus uzdevumus, raksturo patstāvīgās mācīšanās prasmi. Datu apstrādes rezultātā bija vērojamas statistiski nozīmīgas atšķirības starp trim skolēnu grupām, izsakot attieksmi pret apgalvojumu „Skolotājam jāpasaka, kādi uzdevumi jāpilda”. Vērojama statistiski nozīmīga atšķirība starp pirmo (10.kl.) un otro (11.kl.) reizi ($p=0,006$), kā arī starp pirmo un trešo (12.kl.) reizi ($p=0,003$). Rezultāti rāda, ka 12.klasē skolēni ir vairāk gatavi uzņemties atbildību par savu mācīšanos.

Darbības pētījuma laikā skolēni bija kļuvuši patstāvīgāki, ko pierāda skolēnu attieksme pret mācību materiālu izvēli. Datu apstrādes rezultātā bija vērojamas statistiski nozīmīgas atšķirības starp pirmo un trešo skolēnu grupu (0,048), kā arī starp otro un trešo skolēnu grupu ($p=0,026$), izsakot attieksmi pret apgalvojumu „Skolēnam pašam jānosaka, kādus mācību materiālus izmantot”. 12.klasē skolēni bija kļuvuši pārliecinātāki par savu patstāvīgās mācīšanās prasmi, jo 6,9% pilnībā piekrīt izteiktajam apgalvojumam (10.klasē - 3,2%), 34,5% piekrīt (10.klasē - 16,1%), 6,9% pilnībā nepiekrīt (10.klasē - 16,1%).

Patstāvīgā mācīšanās notiek konkrētā laikā un telpā, un ne vienmēr tam piemērota ir klases telpa un mācību stundā atvēlētais laiks. Veiksmīga mācību darba, kas norisinās mācību stundā, savienošana ar mācīšanos ārpus skolas, pilnveido patstāvīgās mācīšanās prasmes. Skolēnu attieksmi pret mācīšanos ārpus skolas raksturo viņu viedoklis par mājas darbiem.

**5.att. Skolotājam jāuzdod daudz mājas darbu
Teacher has to tell students to do a lot of homework**

Datu apstrādes rezultātā bija vērojamas statistiski nozīmīgas atšķirības starp divām skolēnu grupām, izsakot attieksmi pret apgalvojumu „Skolotājam jāuzdod daudz mājas darbu” - p-vērtība ir 0,050 jautājuma novērtējumam pirmajā un trešajā reizē (10.un 12.klase). Palielinājies to skolēnu skaits, kuri pilnībā piekrīt, piekrīt un daļēji piekrīt tam, ka skolotājam jāuzdod daudz mājas darbu. Iespējams, ka iemesls ir skolēnu atbildības sajūtas palielināšanās par mācīšanos, kā arī izpratne par patstāvīgās mācīšanās nepieciešamību ārpus skolas. Patstāvīgās mācīšanās prasmju veidošanās ir skolotāja vadīts process, taču ārpus skolas skolēns strādā patstāvīgi, izlemjot, kādus informācijas avotus, mācīšanās paņēmienus, cilvēkresursus viņš izmantos sev piemērotā telpā un laikā. Dainuvīte Blūma norāda uz saikni starp darbu mācību stundā un ārpus skolas, kurš tiek organizēts ciklveida procesā: mācīšanās mācību stundas laikā $\Rightarrow$ patstāvīga mācīšanās ārpus skolas $\Rightarrow$ mācīšanās mācību stundas laikā $\Rightarrow$ (Blūma, 2006). Tādā veidā organizēts mācību process nodrošina nepārtrauktu patstāvīgās mācīšanās prasmju pilnveidi.

Secinājumi

- Skolēnu patstāvīgās mācīšanās prasmju veidošanās procesā atbildību par mācīšanos pakāpeniski pārņem skolēns, izprotot patstāvīgās mācīšanās prasmju svarīgumu mūžizglītībā. Skolotājs vada patstāvīgās mācīšanās procesu, sniedzot padomu, organizējot mācīšanos atbalstošu vidi;
- Pētījums liecina, ka skolēni vēlas paši pilnveidot patstāvīgās mācīšanās metodiskos paņēmienus, izvēlēdamies sev piemērotus uzdevumus un mācību materiālus, bet skolotāji, uzskatīdami, ka skolēniem nav izveidojušās patstāvīgās mācīšanās prasmes, vēlas mācīt skolēniem, kā jāmācās. Tādēļ nepieciešams izstrādāt piemērotas metodes patstāvīgās mācīšanās prasmju pilnveidē, lai skolēni varētu veiksmīgāk attīstīt savas patstāvīgās mācīšanās prasmes skolotāja vadībā.

- Patstāvīgās mācīšanās prasmju pilnveide notiek sekmīgi, ja mācību process skolā tiek veiksmīgi savienots ar mācīšanos ārpus skolas, jo tādā veidā skolēns netiek ierobežots ne laikā, ne telpā.

Summary

Learner's autonomy or autonomous learning has been a topical issue in foreign language learning for the last two decades. It has been characterised in various ways, the most popular being Holec's definition of autonomy as taking care of one's own learning. At the same time little attention has been paid to autonomous learning or independent learning in upper-secondary school.

Independent learning requires systemic approach to studies both from the side of the teacher and the student. Teachers act as advisers and facilitators organising students' learning in a way they can develop their skills of independent learning themselves. Systemic approach means that students study individually and in groups in class and it is followed by studies after school. Students need time to think about their goals, try out new learning strategies, do self-evaluation. Development of independent study skills is a continuous process.

Research has been carried out to see students' and teachers' attitudes towards independent studies. The results of the research showed that students are willing to take care of their learning by trying out their own learning strategies and using appropriate study materials. Teachers were not confident about students' independent study skills and expressed an opinion that teachers have to teach students how to learn. This shows that there is a need of working out methods teachers could apply in facilitating students independent study process which is to take place both in class and after school.

Publikācija tapusi ar ESF projekta „Doktora studiju attīstība Liepājas Universitātē” finansiālu atbalstu.

Literatūra Bibliography

1. Bluma, D.(2006). Autonomous language learning in Latvia. *Chapter in Coherence of principles, cohesion of competences. Exploring theories and designing materials for teacher education.* Fenner,A.B.&Newby,D. (Eds.) Strasbourg:Council of Europe Publishing.
2. Broks, A. (2000). *Izglītības sistemoloģija*. R.: Skolotājs.
3. Broks, A.(2002). Sistemoloģija mūsu dzīvei un izglītības pilnveidei. *Skolotājs*,Nr.4.
4. Dam, L. (1995). *Learner Autonomy 3: from theory to classroom practice* .Dublin: Authentik.
5. Dickinson, L. (1992). *Learner autonomy 2: Learner training for language learning*. Dublin: Authentik.
6. Fisher, D. & Frey, N. (2008). *Better Learning through Structured Teaching*. USA: ASCD,
7. Holec, H. (1981). *Autonomy and Foreign Language Learning*. Oxford: Pergamon.
8. McDevitt, B. (1997). Learner Autonomy and the need for Learner Training. *Language Learning Journal*, No16: 34-39.

Dagnija Deimante-Hartmane

Liepāja Stata Gymnasium No1,
Ausekļa st. 9, Liepāja, LV-3401, Latvia
Rīga Stradiņš' University
Rīņķu st. 24/26, Liepāja, LV-3417, Latvia
E-mail: dagnijadh@gmail.com, Phone: +371 26434912